

СОЦІАЛЬНА СПРАВЕДЛИВІСТЬ ЯК ВИЗНАЧНИК РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ГЛОБАЛЬНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ МЕРЕЖ

Осмилення феномену справедливості загалом, і соціальної справедливості зокрема, споконвіку входило до кола найважливіших соціально-філософських проблем, варіанти вирішення яких визначали контури і напрями цивілізаційного поступу. Від уявлень про дистрибутивну справедливість у Давньому Китаї та Греції, через роботи релігійних філософів, просвітників, представників неklasичної філософської традиції, в культурі постмодерну відбувся перехід до формування поняття соціальної справедливості як всепланетарного критерію стану реалізації людського капіталу. Як відомо з праць економістів Т. Шульца та Г. Беккера, останній є інтегративним показником, що вказує на продуктивність праці та якість життя у світовому масштабі [1, с. 45-56]. Невпинність суспільного розвитку в економічній, соціально-політичній і культурній площинах перманентно актуалізує перегляд ознак справедливості та способів її забезпечення у глобальному соціальному просторі.

Визначаючи справедливість як «моральний і політико-правовий принцип, який встановлює міру відносин між людьми» [2, с. 356], Р. Г. Апресян зауважує, що основа цього принципу інтерсуб'єктивна і базується на ідеї рівності індивідів, а також рівнозначності їх доступу до розподілу матеріальних, духовних і соціальних благ. З цього, на наш погляд, слідує висновок про необхідність здійснення соціально-філософської рефлексії етичних концепцій справедливості з метою репрезентації соціальної справедливості як детермінанти суспільного розвитку.

Актуальність окресленого завдання підтверджується бурхливим (хоча й суперечливим) розвитком соціальної етики, адепти якої прагнуть виявити і обґрунтувати об'єктивність взаємозв'язку моральних законів особистості з її соціально-поведінковими мотиваціями. Сучасний дослідник А. В. Прокоф'єв, здійснивши порівняльний аналіз теорій соціальної справедливості, виокремив строго зрівняльний, меритократичний і лібертаристський підходи [3, с. 460-463]. Вони домінували на різних стадіях історичного поступу, відповідали на суспільні запити і були відображенням уявлень про соціальний потенціал людства. Розмаїття теорій і адаптованість їх до конкретно-історичних реалій не має вводити нас в оману стосовно ідеалістичності, а, відтак, ілюзорності, спекулятивності висновків, до яких приходять їх автори і прибічники.

Зіставляючи наведені теорії, помічаємо деяку циклічність їх еволюції: від вимоги балансу свободи й рівності, домінування прав над благами (Ж.Ж. Руссо, К. А. Сен-Сімон, Ш. Фур'є, Д. Д'юї, Б. Вільямс, Р. Хеар, Т. Нагель, Р. Норман та ін.), через схвалення ролі таланту, здатності до ризику і обсягу досягнень (Арістотель, Дж. Шер, А. Голдман, Д. Белл), у підсумку дослідники повертаються до визнання фактору власності як невід'ємного права особистості на привілеї (Р. Нозік). Попри це, виявлені дослідниками морально-правові та політико-економічні аспекти соціальної справедливості, дають право вказати на її інституціалізуючу роль при формуванні соціальних структур, їх функціонуванні та еволюції.

Виходячи з вищезазначеного, спроби ідентифікації феномену соціальної справедливості, виявлення джерела та механізмів її реалізації винятково засобами соціальної етики вважаємо малоефективними. Постулюючи примат моральних законів, апелюючи до біологізаторських аналогій, будь-яке соціальне явище у підсумку вона розчиняє в розлогіх епічних дискурсах про персональну відповідальність за майбутнє. Красномовним у цьому відношенні є дослідження австралійського економіста і філософа, лауреата Нобелівської премії Ф. фон Хайєка. Слідуючи традиції Д. Юма в дослідженні колізії зв'язку раціональності та моралі, учений пише: «Інтелектуали, звичайно, можуть заявити, що вони оновили «соціальні» норми моралі... проте їх «нові» правила є лише рецидивом моралі первісного мікропорядку; вони не в змозі зберегти життя і здоров'я мільярдам людей, існування яких підтримує макропорядок» [4, с. 131]. Іншими словами, досягнення стану соціальної справедливості на основі раціональних етичних принципів і норм є утопічним і, до деякої міри, небезпечним завданням.

Отриманий вченим висновок, на нашу думку, може бути по-новому переосмислений в умовах розвитку і впровадження в усі соціальні практики глобальних інформаційних мереж.

Останні, видозмінюючи форми, правила та структуру комунікативних систем, трансформують також принципи імплементації суспільством соціальної справедливості. Причиною цього є становлення таких надіндивідуальних мережевих структур соціальної взаємодії, які є індиферентними до детерміністичної залежності дії і наслідку, вчинку й результату. Будучи побічним продуктом процесу віртуалізації соціальних мереж, така характеристика соціального простору й часу інформаційного суспільства, на наше переконання, породжує ефект «невидимої руки» (А. Сміт). Сутність її дії зводиться до появи таких артефактів соціального життя, які не прогнозувалися, не планувалися і не вироблялися цілеспрямовано. При цьому трансформації можуть зазнати як одиничні соціальні інститути, так і соціальна інфраструктура загалом.

Соціальний порядок глобалізованого соціуму переходить на мережевий і стохастичний рівні, а тому його системні компоненти, до яких, безумовно, належить і мораль, теж мають бути репрезентовані в контексті інформаційної соціальної архітекτονіки. При розв'язанні цього завдання спиратимемося на погляди засновника ліберально-державницької концепції міжнародного права Дж. Ролза, який, виходячи з теорії суспільного договору Дж. Локка, Ж.Ж. Руссо та І. Канта, підіймає питання справедливості до рівня суспільного дискурсу. Особливо підкреслюючи, що «справедливість – це перша чеснота суспільних інститутів» [5, с. 19], він наполягає на прямій залежності справедливості й свободи. Відтак, суб'єктом соціальної справедливості є не моральні закони і їх сприйняття на рівні особистості, а базова структура суспільства, в яку має бути імплантований механізм розподілу прав і обов'язків, винагород та стягнень, привілеїв і відповідальності. Тобто, прийнята у соціумі концептуальна схема соціальної справедливості є каркасом, стандартом розбудови та еволюції соціальних інститутів.

Погоджуючись у цілому з висновками Дж. Ролза, висловимо сумнів стосовно стабільності описаної ним моделі соціальної справедливості, яка, на думку ученого, криється у прагненні соціуму до досягнення цілей, що є важливішими за уподобання, бажання, устремління окремих індивідів [5, с. 25-30]. Такими цілями, на наш погляд, можуть бути підтримка миру, зріст промислового виробництва, подолання глобальних проблем, зменшення часу трудової зайнятості, відкриття нових видів енергії, освоєння космосу, пошук моделей реалізації політики мультикультуралізму тощо. Незважаючи на благородність, суспільну значимість вирішення перелічених задач, їх доленосність для цивілізаційного поступу, реалії соціального життя вказують на існування прихованих механізмів, які деструктивно модифікують атрибутивні соціокультурні детермінанти. Цим, зокрема, пояснюється критика наративів, яка була притаманна представникам філософії постмодерну і залишається актуальною донині.

Соціальний простір кінця XX – початку XXI століття стає пронизаним глобальними інформаційними мережами, які у довготривалій перспективі володіють ефектом самоорганізації. Через це місце наративів займають соціальні проекти, які, завдяки інтенції на вирішення конкретних соціальних завдань, володіють темпоральними властивостями. Така тенденція, з одного боку, дозволяє оперативно реагувати на соціальні зміни, а з другого – є механізмом залучення до трансформації соціального простору усіх його активних і небайдужих суб'єктів.

На жаль, і ця модель соціальної взаємодії, за нашими висновками, має вади. Не потребує додаткового обґрунтування теза про дисбаланс і фрагментацію соціального простору, які є зворотною стороною поширення глобально ще не-самоорганізованих, але вже автономних процесів. Тому пошук умов стабільного існування соціальних систем, які мають механізми внутрішньої корекції структури та функціональної саморегуляції, є актуальною проблемою сучасного соціально-філософського знання.

На наш погляд, обґрунтованим і методологічно зваженим при вирішенні даного питання є підхід І. С. Добронравової та Л. С. Фінкель. Спираючись на математичне моделювання тривалих і спорадичних соціальних процесів, дослідники дійшли висновку про існування «ентропійної плати за самоорганізацію: за наявності в середовищі самоорганізованих структур ентропії продукується значно більше, ніж за їх відсутності» [6, с. 296]. Один із способів пом'якшення закону зворотного відношення самоорганізації та ентропії полягає в ускладненні архітекτονіки системи з метою прокладання важелів балансування інтересів для усіх соціальних груп. Тобто, первинним є завдання переходу від етично навантаженого поняття соціальної справедливості до більш вимірних понять соціальної довіри, авторитету, репутації і т.п.

Відповідно до теорії управління соціально-економічними системами, для встановлення рівноваги необхідно квантифікувати рівень авторитету і впливу агентів структури (у нашому випадку – системи соціальних мереж). Для цього звертаються до поняття порогу та репутації. Поріг – це сукупність умов, задоволення яких є інтенцією переходу системи від стабільної до динамічної рівноваги. Зауважимо, що подолання порогу не вказує на вихід системи за межі управлінського коридору, а лише свідчить про її потенціал, здатність впливати на суміжні системи і бути активним елементом у структурі глобальної системи. Репутацією в даному аспекті назвемо здатність того чи іншого агента мережі забезпечити реалізацію зазначених вище умов. У термінах діалектики поріг і репутація є когнітивними аналогами категорій кількість та якість. Міра – це сукупність порогів, подолання яких можливе при незмінних носіях репутації. Стрибок визначає розрив зовнішніх структурно-функціональних зв'язків даної соціальної системи з іншими та повторне її аналітичне або імітаційне моделювання.

Проведення таких аналогій дозволяє описати взаємозв'язок порогу, репутації та колективної рівноваги. Якщо розподіл репутації в соціальному просторі є дискретним і нерівномірним, то в глобальних інформаційних мережах, на наше переконання, він є континуальним, неперервним. Для обґрунтування цього припущення залучимо поняття установочної системи (Ф. Зімбардо, М. Ляйппе), яка забезпечує рівновагу соціального простору через повсюдне розширення у ньому принципів, норм, намірів, мотивів і т.п. установочних модулів. При легітимації соціально-гуманітарних інновацій саме вона відіграє конститувальну роль, завершуючи цикл розробки, впровадження, адаптації та розгортання новацій. Тобто установочна система розчиняє авторитети і носії автентичної інформації, заміщуючи їх дискурсивною практикою віртуальної епістемі.

Вважаємо виправданим означити це як постнекласичний соціальний ефект. Його сутність криється в переорієнтації векторів соціальної довіри із суб'єктів відкритих і публічних на прихованих. Про це свідчить популярність віртуальних сервісів, які гарантують інформаційну безпеку особистості (так звані анонімні мережі). Досвід використання подібних систем показує, що за їхнього посередництва соціально важливі чесноти перетворюються (на рівні соціальної психології) на симулякри. Довіра, справедливість, право, свобода, відкритість та інші категорії в онтологічному вимірі набувають віртуальної форми, відриваючись від способів їхньої трансляції в реальному соціальному середовищі.

Здається, формула реалізації соціальної справедливості на рівні соціальної структури знайдена, адже за посередництва глобальних мереж можливе здійснення персоніфікованого впливу на соціально-економічні та культурні процеси. Проте, геополітична та економіко-правова ситуація, характерна для рубежу ХХ – ХХІ століття, не дозволяє остаточно утвердитися в думці щодо надійності мережевого підходу до забезпечення соціальної справедливості. Все ж цілком очевидно, що в глобалізованому соціумі відчуття його членами соціальної справедливості визначатиметься не в ході аналізу моральних мотивів представників соціальних інституцій, а значенням інформаційної колективної рівноваги. Відтак, саме соціальна справедливість та дотичні до неї поняття мережевої соціальної архітекτονіки стають найбільш вразливими і прикметними ознаками стану реалізації глобальними соціальними мережами їх соціокультурного потенціалу.

Література

1. Becker G.S. Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education / Gary S. Becker. – 3rd ed. – New York : University of Chicago Press, 2009. – 412 p.
2. Человек. Философско-энциклопедический словарь / Под ред. И. Т. Фролова. – М. : Наука, 2000. – 516 с.
3. Прокофьев А. В. Социальная справедливость / А. В. Прокофьев // Этика: Энциклопедический словарь / Под ред. Р. Г. Апресяна, А. А. Гусейнова. – М. : Гардарика, 2001. – С. 460-463.
4. Хайек Ф. А. фон. Пагубная самонадеянность. Ошибки социализма: Пер. с англ. / Фридрих Август фон Хайек. – М. : Новости, 1992. – 304 с.
5. Ролз Дж. Теория справедливости: Пер. с англ. В. В. Целищева / Джон Ролз. – Новосибирск: Изд-во Новосибирского университета, 1995. – 514 с.
6. Добронравова И. С., Финкель Л. С. Синергетические исследования самоорганизации в Украине / И. С. Добронравова, Д. С. Финкель // Синергетическая парадигма. Социальная синергетика. – М. : Прогресс-Традиция, 2009. – С. 286-306.